

УДК 338.432

JEL Classification: Q12, Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906073>

О.Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук, професор
М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН

Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект

Мета статті - удосконалити методичні положення оцінки структури і розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянувши можливості та доцільність використання методології інституціоналізму.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи інституціонального й економічного аналізу, а також синтезовані міждисциплінарні підходи до відпрацювання методології індикативних критеріїв характеристики значень ефектів розвитку підприємств за результативними чинниками структуризації динаміки господарювання; системний підхід для визначення критеріїв індикативного позиціонування інституційної структури господарських формувань за пріоритетами оцінок економічної, соціальної результативності та прогнозу можливих інституційних ефектів; абстрактно-логічний метод для структуризації і класифікації індикаторів інституційної структури господарських (підприємницьких) формувань та окреслення напрямів індикативного аналізу.

Результати дослідження. Представлено обґрунтування доцільності застосування методології інституціоналізму для аналізу структури і розробки комплексних та специфічних індикаторів оцінки стану розвитку підприємництва в аграрному секторі, засад формування й визначення перспективи функціонування підприємств за інституційною структурою їх позиціонування зважаючи на інституційний статус, розміри, соціально-економічні результати тощо. Для цього позиціоновано індикатори організаційно-інституційної структури формувань, індикатори розвитку та ефективності тощо.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методичний підхід до здійснення аналізу інституційної структури, соціально-економічного стану, ефективності розвитку й окреслення модельної перспективи розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки - за допомогою індикаторів оцінювання діяльності господарств за рівнями та ефектами їх діяльності.

Практична значущість. Методичний підхід доцільно застосовувати як базу аналізу інституційної структури та динаміки ефектів господарювання в аграрному секторі, відповідно до наявних практичних пріоритетів статистичної звітності підприємств. Табл.: 3. Бібліогр.: 35.

Ключові слова: інституціоналізм; інституціональна методологія; індикатори; інституції; аграрні підприємства; аграрний сектор; методичні положення.

Шпикуляк Олександр Григорович - доктор економічних наук, професор, учений секретар, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Постановка проблеми. Багатоаспектність і складність прогностичних можливостей щодо розвитку та інші особливості аграрного сектору економіки і його складових зумовлюють необхідність пізнання закономірностей їх взаємодії з метою забезпечення ефективності функціонування господарюючих суб'єктів.

Сучасні проблеми розвитку підприємницьких структур мають інституціональне походження. У зв'язку з цим актуалізується необхідність застосування інституціонального підходу для оцінок засад, результатів і пріоритетів їх діяльності, вивчення інституційної специфіки конституції внутрішнього та зовнішнього середовища втілення транзакцій обміну. Використання методології інституціоналізму в

© О.Г. Шпикуляк, М.Й. Малік, 2019

економічних дослідженнях дає можливість широкого вивчення процесів формування і розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях. Мета і завдання інституціонального аналізу - це визначення ступеня впливу зовнішніх (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.) і внутрішніх (рівень кваліфікації персоналу, менеджмент та ін.) чинників на ефективність економічної діяльності суб'єктів підприємництва. Серед завдань інституціонального аналізу: вивчення і опис інституційних умов - законів, нормативних актів, організацій та політики уряду, які здатні впливати на розвиток підприємницької діяльності; оцінка матеріальних і людських ресурсів організаційної структури, фінансового стану та управлінських можливостей.

Ключовим моментом актуалізації постановки проблеми оцінки розвитку підприємництва є позиціонована сукупність концептуальних суджень про інституціональну теорію в системному функціонуванні підприємницьких структур і визначення їх ролі в аграрній економіці. Також розвиток аграрного підприємництва характеризується показниками індикаторів, як методологічної бази ідентифікації складових інституційної структури суб'єктів господарювання. Тому на додачу до аспектів інституціонального аналізу представляємо індикатори підприємницької діяльності, які розглядаються як цифрові показники зміни економічних величин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дискусії і безпосередньо напруження з проблематики розвитку підприємництва є широкоаспектними й багатогранними за своєю методологічною спрямованістю, на що ствердно вказує досить широке коло публікацій. Дифузія наукових ідей та практики підприємницької діяльності функціонально підпорядкована реаліям соціально-економічного розвитку сільських територій.

Економічна наука зокрема, починаючи від філософських витоків свого становлення, прямо чи опосередковано вивчала феномен підприємництва, що включає предметну область оцінки структури суб'єктів та результатів їх діяльності.

Концептуючи бачення підходу до засад представлення до обговорення піднятої наукової проблеми зазначимо, що в методичному плані характеристики ідеологічного базису її слід розділити на два взаємодопо-

внюючих сегменти - підприємництва й інституціональної методології. Обидва ці проблемні контексти наукового дискурсу підпорядковані еволюції господарських, ринкових, соціальних взаємодій, які актуалізовані фундаментальними і прикладними розробками вчених.

Підприємництво в ролі явища, процесу, концепції взаємодії акторів задля пошуку найбільш соціально-економічно конструктивних способів задоволення потреб людини, змодеровано у працях Р. Кантільона [32], Ф. Кене [13], Д. Рікардо [24], А. Сміта [29], Й. Шумпетера [35], Ю. Лупенка [16, 17, 19, 21, 25, 30, 31], Р. Капелюшнікова [12], В. Андрійчука [1], П. Друкера [10], Р. Коуза [14], Ю. Лопатинського [15] та багатьох інших представників економічної думки минулого й сучасності, до когорта яких долучилися зокрема в контурах проблематики аграрного підприємництва науковці Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», а також автори цієї статті [4, 18, 20, 22, 23, 27, 28].

Теорія підприємництва у системному різноманітті аспектів досліджень представлена різними напрямками: класичний, неокласичний, інституціональний, еволюційний, інноваційний, соціальний. Проте тут цікавість викликає особливий контекст цієї предметної області - інституціональний, зокрема інституціональна теорія економічних взаємодій та питання індикативної оцінки наслідків «поведінки» підприємницьких суб'єктів у ринковому середовищі, що емпірично пропонується до аналізу на прикладі аграрного сектору.

Підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на створення умов для забезпечення розвитку економіки, реалізації прав і свобод громадян, узгодження інтересів груп у суспільстві і забезпечення соціального розвитку сільських територій.

Підприємництво, що базується на приватній власності, органічно поєднує у своїй структурі суб'єкт і об'єкт управління, а також усю сукупність різноманітних зв'язків. Теоретичні засади методології інституціонального впливу на підприємницьку діяльність закладені Т. Вебленом [2, 3] у його теоріях, а також продовжені багатьма іншими дослідниками [5 - 9, 33, 34]. Ці засади забезпечили нарощування методологічного потенціалу наукових досліджень розвитку бізнесу,

формування ієрархічного, нормативного та системного підходів. Незважаючи на цілий ряд наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених у сфері розвитку підприємництва, методологія досліджень підприємницької діяльності в аграрній сфері має певні проблеми, що вимагає особливого підходу до розвитку форм і видів підприємницької діяльності, оцінки її ролі в розвитку сільських територій.

Мета статті - удосконалити методичні положення оцінки структури і розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянувши можливості та доцільність використання методології інституціоналізму.

Виклад основних результатів дослідження. Методологічний аспект інституціонального аналізу ґрунтується на основі поняття «методологія», яке інтерпретується як система принципів, способів організації побудови теоретичних і практичних засад, а також сутності підприємницької діяльності.

Визначення методології підприємництва побудовано на загальнонаукових принципах. Методологія підприємницької діяльності включає три аспекти: методологію практики підприємництва; методологію наукових досліджень галузі науки «підприємницька діяльність» (бізнес) та методологію розвитку економіки на макрорівні. В узагальненому вигляді роль методології полягає в тому, що вона забезпечує здійснення пізнавальної, практичної діяльності та показує кінцевий результат.

В основу методичного підходу до оцінки організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання було покладено методологію інституціонального аналізу. Увагу зосереджено переважно на економічних індикаторах, за допомогою яких оцінювали зміни в організаційно-інституційному механізмі підприємницької діяльності. При цьому, дещо виходячи за рамки предмета статті, залишаємося у «полі зору» пропонованої концепції індикативних оцінок, яку вже загалом комплексно апробували на прикладі малих аграрних підприємств [26]. Крім суто економічних, прийнятними до застосування вважаємо соціальні, соціологічні (соціальний капітал) і психологічні та політичні індикатори.

Реальний сектор агрогосподарської системи України представлений широкою гаммою суб'єктів, які здійснюють підприємницьку діяльність. Ареал дослідницької ува-

ги сконсолідовано за сукупністю господарюючих суб'єктів, що займаються аграрними видами бізнесу.

Із практики можна обґрунтовано стверджувати, що в аграрному секторі економіки України сформувалася специфічна система господарювання, характеристики якої слід ідентифікувати за відповідними структуризаційними індикаторами. Організаційно-інституційна структура суб'єктів господарювання - це сукупність ринкових агентів, структурована й ідентифікована за ознаками ринкового статусу, власності на засоби виробництва і предмети праці, організаційно-правової форми, розміру підприємства, спеціалізації. Виходячи зі змісту такого теоретичного узагальнення пропонується концептуально-методичний підхід до здійснення науково-методичних оцінок динаміки стану суб'єктів підприємництва. Зокрема - це стосується розробки індикаторів, які дозволяють ідентифікувати структурні зміни в господарському механізмі. Створення підприємств різних організаційних форм, розмірів та спеціалізації і є виразником інституціональних трансформацій. Загалом розвиток підприємництва відбувається під впливом кардинальних інституціональних трансформацій. До того ж останніми роками галузь постала у статусі локомотива для всієї економіки.

Інституційна структура господарюючих суб'єктів, зокрема аграрних підприємств, представлених на ринку, у формальному плані сформувалася в межах законодавства України, а у функціональному - під дією ринкового механізму господарювання. Ідентифікація господарських утворень у визначенні інституційної структури здійснюється за такими інституційними ознаками:

1. форма власності на засоби виробництва і предмети праці - державна, приватна, комунальна;
2. форма організації підприємницької діяльності - організаційно-правова форма господарювання (підприємства);
3. за характером здійснення підприємницької діяльності - фізична особа-підприємець без створення юридичної особи і підприємець зі створенням юридичної особи;
4. розмір підприємства - мікропідприємства, малі, середні, великі;
5. форма господарювання - сільськогосподарське підприємство усіх організаційно-правових форм, фермерські господарства,

господарства населення, а також їх об'єднання.

Як методичну базу ідентифікації складових організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання пропонується застосувати індикатори. В економічній енциклопедії індикатор визначено як «цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів» [11].

Визначені індикатори сформовані на базі аспектів організаційно-інституційного, зокрема правового забезпечення розвитку підприємницької діяльності, а також інформації державного статистичного спостереження за результатами діяльності суб'єктів господарювання. У методологічному плані розробка й практичне представлення індикаторів дає можливість кваліфіковано означити організаційні форми підприємств на відповідному етапі їх розвитку.

1. Ознаки ідентифікації організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки України

<i>Ознаки ідентифікації</i>	
<i>За формою власності на засоби і предмети праці - недержавні та державні</i>	<i>За організаційною формою створення - колективні й індивідуальні (приватні)</i>
<i>За ознаками групи товаровиробників - сільськогосподарські підприємства усіх організаційних форм і розмірів, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення)</i>	<i>За організаційно-правовою формою господарювання - господарські товариства, кооперативи, приватні підприємства, фермерські господарства, державні підприємства, інші форми</i>
<i>За ознаками розміру - мікропідприємства, малі підприємства, середні, великі</i>	<i>За ознаками спеціалізації і статусу входження в ринок: споживчі і напівспоживчі (мікро- й малі); товарні (малі, середні, великі); зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок</i>
<i>Інституційно-правові норми практичної імплементації ознак суб'єктів господарювання</i>	
<i>Законодавчі акти: Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України</i>	<i>Форми статистичної звітності</i>

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

Відповідно до ознак ідентифікації суб'єктів господарювання (підприємницької діяльності), пропонуємо індикатори організаційно-інституційної структури, які впливають з методичних аспектів, зазначених вище (див. табл. 1):

1) *укладу господарювання* - за представленням у товарообмінній системі ринку - сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення) - емпіричне значення зводиться до показника кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів;

2) *статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці* - приватні й державні підприємства - емпіричне значення - кількість і частка в структурі суб'єктів (її

Як вже зазначалося вище, в економічній системі аграрного господарського обміну представлені суб'єкти сільськогосподарської діяльності, що інституційно структуровані за ознаками розміру, форми, спеціалізації тощо. Одним із важливих орієнтирів розробки індикаторів організаційно-інституційної структури виступає нормативно-правова база унормування характеристик підприємств за критеріями розміру, що визначено у вимірі вартості активів, обсягу отриманого доходу, чисельності працюючих тощо.

В аграрному секторі економіки України сформувалася специфічна для країни система господарського порядку, характеристики якої слід ідентифікувати в контексті організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання¹. Виходячи з цієї позиції запропоновано систематизовані на базі аналізу складових інституційного середовища ознаки ідентифікації суб'єктів у моделі господарського порядку (табл. 1).

зміна вказує на динаміку характеру інституціоналізації власності);

3) *організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу* - господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, командитні товариства, товариства з додатковою відповідальністю; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства);

¹ Організаційно-інституційна структура суб'єктів господарювання - це сукупність ринкових агентів, структурована й ідентифікована за ознаками ринкового статусу, власності на засоби виробництва і предмети праці, організаційно-правової форми, розміру підприємства, спеціалізації.

4) розміру суб'єкта господарювання - мікропідприємства, малі, середні та великі;

5) спеціалізації й статусу входження в ринок - споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок.

Запропоновані індикатори оцінки організаційно-інституційної структури наявних господарюючих суб'єктів аграрного підприємства дають можливість оцінити організаційно-інституційний конструкт, конституцію сформованої в галузі моделі господарського порядку за динамікою представлення суб'єктів господарювання. Базисним ідентифікатором розробки індикаторів є визначені інституційні ознаки. Аналіз організацій-

но-інституційної структури суб'єктів господарювання дозволяє оцінити ефекти їх представлення на ринку за інституційними секторами².

До індикаторів результуючої складової (оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання), що прийнятні для розрахунку з орієнтацією на індикатори інституційної структури, які в цьому випадку виступатимуть узагальнюючими, відносимо: індикатори кількості суб'єктів господарювання; зайнятості і продуктивності праці; ресурсного забезпечення; стимулювання і мотивації праці; дохідності та прибутковості діяльності; структури і спеціалізації виробництва (табл. 2).

2. Методичні положення розробки індикаторів оцінки інституційної структури і розвитку суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки

Групи індикаторів	Показники оцінювання
<i>Індикатори організаційно-інституційної структури</i> (характеризують ознаки інституційної моделі господарського порядку в галузі за оцінками статусів виробничих структур)	
<i>Індикатори укладу господарювання</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення))
<i>Індикатори статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (приватні й державні підприємства)
<i>Індикатори організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства))
<i>Індикатори розміру суб'єкта господарювання</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (мікропідприємства, малі, середні і великі)
<i>Індикатори спеціалізації і статусу входження в ринок</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок)
<i>Індикатори оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання</i> (розраховуються за індикаторами організаційно-інституційної структури)	
<i>Індикатори кількості суб'єктів господарювання</i>	Показники загальної кількості суб'єктів господарювання відповідно до індикатора групи організаційно-інституційної структури
<i>Індикатори зайнятості і продуктивності праці</i>	Показники чисельності працівників і продуктивності праці
<i>Індикатори ресурсного забезпечення</i>	Показники рівня ресурсного забезпечення
<i>Індикатори стимулювання і мотивації праці</i>	Показники оцінки рівня заробітної плати, витрат на соціальне забезпечення тощо
<i>Індикатори дохідності й прибутковості діяльності</i>	Показники рівня, структури доходів і витрат, зміни прибутковості
<i>Індикатори структури і спеціалізації виробництва</i>	Показники оцінки видів і структури виробництва продукції

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

² Інституційний сектор ідентифіковано нами в галузевому вимірі за структурою статусного представлення (уклад господарювання, форма власності, організаційно-правова і організаційно-управлінська форма тощо).

Запропонована методика розроблена із застосуванням теорії та методології інституціонального аналізу, методичну базу розробки й обрахунку індикаторів становлять дос-

лідження, які емпірично апробовані³, проте з цього приводу здійснимо відповідні розрахунки індикаторів організаційно-інституційної структури підприємств (табл. 3).

3. Значення індикаторів оцінки інституційної структури і розвитку суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки

Групи індикаторів	Значення й зміни
<i>Індикатори організаційно-інституційної структури</i>	
Індикатори укладу господарювання	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення))
Індикатори статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (приватні й державні підприємства)
Індикатори організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства))
Індикатори розміру суб'єкта господарювання	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (мікропідприємства, малі, середні і великі)
Індикатори спеціалізації і статусу входження в ринок	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок)
<i>Індикатори оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання (розраховуються у розрізі індикаторів організаційно-інституційної структури)</i>	
Індикатори кількості суб'єктів господарювання	Показники загальної кількості суб'єктів господарювання відповідно до індикатора групи організаційно-інституційної структури
Індикатори зайнятості і продуктивності праці	Показники чисельності працівників і продуктивності праці
Індикатори ресурсного забезпечення	Показники рівня ресурсного забезпечення
Індикатори стимулювання і мотивації праці	Показники оцінки рівня заробітної плати, витрат на соціальне забезпечення тощо
Індикатори дохідності й прибутковості діяльності	Показники рівня, структури доходів і витрат, зміни прибутковості
Індикатори структури і спеціалізації виробництва	Показники оцінки видів і структури виробництва продукції

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

Наведений методичний підхід до розрахунків дає можливість для комплексного дослідження інституційної структури й економічної результативності, а також цілеспрямованого моніторингу структурних інституційних змін складу господарюючих суб'єктів, виробничих та інших ефектів господарювання. Його також можна перенести у функціональну площину індикативного аналізу будь-яких доступних за емпіричним наповненням функціональних й секторальних досліджень, у модерації організаційно-інституційної структури господарюючих суб'єктів (інвестиційна та інноваційна діяльність; індикатори формування соціального та інтелектуального капіталу; індикатори сталого розвитку тощо).

У загальному контексті оцінок процесу інституціоналізації суб'єктів господарювання в ринкову економічну систему зазначимо, що індикативно оцінювані підприємницькі утворення створені й діють на засадах, визначених формальними інститутами, які вміщують (кодифікують) інституційні норми регулювання підприємницької діяльності (за формою і змістом).

Щодо узагальненої емпіричної оцінки ефективності діяльності суб'єктів господарювання за ідентифікаторами характеристик сегментів організаційно-інституційної структури, в галузі наявні певні проблеми щодо

³ Методичні підходи до розробки й розрахунку індикаторів за означеною схемою апробовані на прикладі малих аграрних підприємств, що викладено у науковому виданні [26].

зіставності, кореляції інформаційних джерел, зокрема із системи Державних статистичних спостережень. Мається на увазі, що різні за розмірами суб'єкти господарювання звітують або ж обстежуються статистичними органами по-різному (форми звітності, якщо навіть однакові за спрямованістю, різні за наповнюваністю).

Статистична звітність, визначена для здійснення статистичного спостереження за сукупністю суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, досить обширна. На сьогодні в кількісному вираженні це близько 22 документів, затверджених Державною службою статистики України. В сільському господарстві, як уже зазначалося, функціонують мікропідприємства, малі, середні, великі, які у визначеному порядку, окремі групи не систематично, у вибірково-му плані звітують про свою діяльність. Проте статистичні вибірки постійно звужують ареал представлення інформації і дослідницька увага переорієнтовується на використання неформальних джерел інформації.

Незіставність форм статистичної звітності не являє собою глобальну проблему, але за таких умов індикативна оцінка організаційно-інституційної структури більш-менш прийнятна для дослідника, а індикатори економічних параметрів її складових, сконкретизовані за статусом господарських суб'єктів – значно різняться між собою за наповнюваністю необхідними показниками. Навіть проблема інституційно-правової ідентифікації суб'єкта господарювання за статусом щодо розміру важлива для набуття індикативною оцінкою ефекту комплексності й зіставності.

Висновки. Доходимо висновків, що інституційний підхід має високу спроможність до дослідження та аналізу підприємницької діяльності як основи розвитку аграрного сектору економіки.

Інституціоналізм як методологічна основа дослідження створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних аспектів:

економічних, соціальних, екологічних, політичних, психологічних. Крім того, інституціональний аналіз забезпечує відстеження кількісно-якісних змін та трансформації різних організаційно-правових структур підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що продемонстровано у розробках Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», що здійснені й оприлюднені за безпосередньої участі авторів статті [23, 26 - 28].

Вважаємо, що формування підприємств різних організаційних форм, розмірів та спеціалізації і є виразником ефекту інституціональних трансформацій. Індикатори стану й особливостей інституційного середовища розвитку аграрних суб'єктів господарювання, зокрема підприємств, сформовані на базі показників оцінки двох сегментів: внутрігосподарського (ефекти сформовані виробничою системою) і зовнішнього (ефекти сформовані впливом ринкових і державно-регуляторних чинників). У методичному плані розробка індикаторів дозволяє значною мірою означити інституційну ефективність організаційних форм підприємств на певному етапі їх розвитку, а також інституційну ефективність регуляторних актів стосовно проблематики підприємництва.

Наведений методичний підхід і розрахунок дає можливість для комплексного дослідження інституційної структури й економічної результативності, а також цілеспрямованого моніторингу структурних інституційних змін складу господарюючих суб'єктів, виробничих та інших ефектів господарювання. Його також можна перенести у функціональну площину індикативного аналізу будь-яких доступних за емпіричним наповненням функціональних і секторальних досліджень, у модерації організаційно-інституційної структури господарюючих суб'єктів (інвестиційна й інноваційна діяльність; індикатори формування соціального та інтелектуального капіталу; індикатори сталого розвитку тощо).

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3-15.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ.; вступ ст. С. Г. Сорокиной. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
3. Веблен Торстейн. Теория делового предприятия / пер. с англ. Москва: Дело, 2007. 288 с.
4. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Лупенко Ю. О., Шпичак О. М., Боднар О. В. та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ: ННЦ ІАЕ, 2016. 340 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). Ahropromyslovi formuvannia novoho typu v konteksti stratehii rozvytku vitchyznianoho silskoho hospodarstva [Agroindustrial formation of a new type in the context of the strategy of development of domestic agriculture]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].
2. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [Theory of the idle class]*. Sorokina S.G. (Trans.). Moscow: Progress [In Russian].
3. Veblen, T. (2007). *Teoriya delovogo predpriyatija [Theory of business enterprise]*. (Trans.). Moscow: Delo [In Russian].

5. Вольчик В. В. Эволюционная парадигма и институциональная трансформация экономики. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовск. ун-та, 2004. 320 с.
6. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний аспект : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 296 с.
7. Грейф А. Институты и путь к современной экономике. Уроки современной торговли [текст] / пер. с англ. И. Кушнаревой; вступит. ст. М. Юкевич. Москва : Нац. иссл. ун-т «Высшая школа экономики», 2013. 536 с.
8. Дементьев В. В. О некоторых особенностях предмета институциональной теории. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2013. № 3. С. 5-13. Т. 5.
9. Дементьев В. В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути? *Економічна теорія*. 2009. № 3. С. 75-92.
10. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2007. 432 с.
11. Економічна енциклопедія [у 3-х т.] / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
12. Капелюшников Р. И. Новая институциональная теория. *Институт свободы «Московский либертариум»*. 2004. 24 января. URL : <http://www.libertarium.ru/libertarium/10625/>.
13. Кенз Ф., Тюрго А.Р.Ж., Дюпон П.С. де Немур. Физиократы. Избранные экономические произведения. Москва : Эксмо, 2008. 1200 с.
14. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Москва : Новое издательство, 2007. 224 с.
15. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади : монографія. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.
16. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
17. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10-14.
18. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 5-16.
19. Методичні підходи до оцінки підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 57 с.
20. Мороз О. О. Институциональная система аграрної економіки України : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. 438 с.
21. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019, 212 с.
22. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наук. доп. / за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.
23. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наук. доп. / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» / кол. авторів: Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, В. Я. Месель-Веселяк, та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.
24. Рикардо Давид. Начала политической экономии и налогового обложения / пер. с англ.; предисл. П. Ключкина. Москва : Эксмо, 2016. 1040 с. (Великие экономисты).
25. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
26. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
27. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
4. Lupenko, Yu.O., Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., et al. (2016). *Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpryemstvakh (monitorynh) [Costs and efficiency of production at agricultural enterprises (monitoring)]*. Shpychak O.M. (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
5. Volchik, V.V. (2004). *Jevoljucionnaja paradigma i institucionalnaja transformacija jekonomiki [Evolutionary paradigm and institutional transformation of the economy]*. Rostov on Don: Izd-vo Rostovsk. un-ta [In Russian].
6. Haidai, T.V. (2008). *Paradyhma instytutsionalizmu: metodolohichni aspekt: monohrafiia [Paradigm of institutionalism: methodological aspect: monograph]*. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet" [In Ukrainian].
7. Grejf, A. (2013). *Instituty i put k sovremennoj jekonomike. Uroki sovremennoj torgovli [Institutes and the way to modern economics. Lessons in modern trade]*. Kushnareva I. (Trans.). Nac. issled. un-t "Vysshaja shkola jekonomiki" [In Russian].
8. Dementev, V.V. (2013). O nekotoryh osobennostjah predmeta instucionalnoj teorii [On some features of the subject of the institutional theory]. *Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 3, pp. 5-13 [In Russian].
9. Dementiev, V.V. (2009). Shcho my doslidzhuemo, koly doslidzhuemo instytuty? [What do we investigate when investigating institutions?]. *Ekonomichna teoriia*, 3, pp. 75-92 [In Ukrainian].
10. Druker, P.F. (2007). *Biznes i innovacii [Business and innovation]*. (Trans.). Moscow: Viljams [In Russian].
11. Mochernyi, S.V., et al. (Eds.) (2000). *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T. 1 [Economic encyclopedia: in three volumes. Vol. 1]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia" [In Ukrainian].
12. Kapeljushnikov, R.I. (2004). *Novaja institucionalnaja teoriija [New institutional theory]*. Institut svobody "Moskovskij libertarium". Retrieved from: <http://www.libertarium.ru/libertarium/10625> [In Russian].
13. Kenje, F., Tjurgo, A.R.Zh., & Djupon de Nemur, P.S. (2008). *Fiziokraty. Izbrannye jekonomicheskie proizvedeniija [Physiocrats. Selected economic works]*. Moscow: Jeksmo [In Russian].
14. Kouz, R. (2007). *Firma, rynek i pravo [Firm, market, and law]*. (Trans.). Moscow: Novoe izdatelstvo [In Russian].
15. Lopatynskiy, Yu.M. (2006). *Transformatsiia ahrarnoho sektora: instytutsionalni zasady: monohrafiia [Transformation of the agrarian sector: institutional foundations: monograph]*. Chernivtsi: Ruta [In Ukrainian].
16. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O. (2012). Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva Ukrainy [Formation of a promising model of agriculture in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 10-14 [In Ukrainian].
18. Malik, M.Y. & Shpykuliak, O.H. (2017). Rozvytok ahrarnoho pidpryemnytstva v umovakh instytutsionalnykh transformatsii [Development of agrarian entrepreneurship in conditions of institutional transformations]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 5-16 [In Ukrainian].
19. Lupenko, Yu.O., et al. (2016). *Metodychni pidkhody do otsinky pidpryemnytskoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky [Methodological approaches to the assessment of entrepreneurial activity in the agrarian sector of economics]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
20. Moroz, O.O. (2006). *Instytutsionalna sistema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [Institutional system of agrarian economy of Ukraine: monograph]*. Vinnytsia: UNIVERSUM - Vinnytsia [In Ukrainian].
21. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). *Orhanizatsiino ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv: monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

28. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наук. доп. / за ред. Ю. О. Лупенка / кол. авторів: Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуняк та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
29. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. П. Ключкина. Москва : Эксмо, 2016. 1056 с. (Великие экономисты).
30. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. М. Заяць та ін. ; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 50 с.
31. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 182 с.
32. Струве П. Б., Кантільон Ричард. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : [в 86 т]. Санкт-Петербург, 1890-1907 (82 т. и 4 доп.).
33. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и отношенческая контрактация. Санкт-Петербург : Лениздат; SEV Press, 1996. 702 с.
34. Ходжсон Дж. Что такое институты? *Вопросы экономики*. 2007. № 8. С. 28-48.
35. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу ; пер. з англ. В. Старка. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
22. Sabluk, P.T. (Ed.) (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery: naukova dopovid [Organizational and economic modernization of the agrarian sphere: a scientific report]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
23. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2019). *Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: naukova dopovid [Perspective forms of organization of economic activity in the countryside: scientific report]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
24. Rikardo, D. (2016). *Nachala politicheskoy jekonomii i nalogovogo oblozhenija [Beginning of political economy and tax taxation]*. Kljukina P. (Trans.). Moscow: Jeksmo [In Russian].
25. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Lupenko Yu.O. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
26. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agrarian enterprises in a market institutional environment: indicators and effectiveness]*. Shpykuliak O.H. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
27. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
28. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Lupenko Yu.O. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
29. Smit, A. (2016). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [Study on the nature and causes of wealth of peoples]*. Kljukina P. (Trans.). Moscow: Jeksmo [In Russian].
30. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., et al. (2013). *Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemnytstva i kooperatsii v silskomu hospodarstvi na period do 2020 roku [Strategic directions of development of entrepreneurship and cooperation in agriculture till 2020]*. Malik M.Y. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
31. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
32. Struve, P.B. & Kantilon, R. (1890-1907). *Jenciklopedicheskij slovar Brokgauza i Efrona: v 86 t. (82 t. i 4 dop.) [Encyclopaedic dictionary of Brockhaus and Efron: 86 volumes (82 volumes and 4 add.)]*. Sankt-Peterburg [In Russian].
33. Uiljamson, O. (1996). *Jekonomicheskie instituty kapitalizma. Firmy, rynki i otnoshencheskaja kontraktacija [Economic institutes of capitalism. Firms, markets and relative contracting]*. Saint-Petersburg: Lenizdat; SEV Press [In Russian].
34. Hodzhson, Dzh. (2007). *Chto takoe instituty? [What are institutes?]*. *Voprosy jekonomiki*, 8, pp. 28-48 [In Russian].
35. Shumpeter, Y. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu [Economic development theory: research on profit, capital, credit, percentage, and economic cycle]*. Stark V. (Trans.). Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [In Ukrainian].

Shpykuliak O.H., Malik M.Y. Institutional analysis of entrepreneurship development in the agrarian sector of economy: methodical aspect

The purpose of the article is to improve methodical provisions for evaluating structure and development of entrepreneurship in the agrarian sector of economy, considering possibilities and feasibility of using in institutionalism methodology.

Research methods. In the research process were used methods of institutional and economic analysis, as well as synthesized interdisciplinary approaches to the development of a methodology of indicative criteria for characteristics of enterprise development effects on factors influencing structuring of management dynamics. There were also used: the systematic approach for determining criteria of indicative positioning of the institutional structure of economic entities by priorities of assessments of economic and social performance and forecast of possible institutional effects; the abstract-logical method for structuring and classification of indicators of the institutional structure of economic (business) formations and outlining directions for indicative analysis.

Research results. Substantiation of expediency of institutionalism methodology for analysis of the structure and development of complex and specific indicators for assessing the state of entrepreneurship development in the agrarian sector, principles for formation and definition of the prospects of enterprise functioning according to the institutional structure of their positioning in terms of institutional status, size, socio-economic results, etc. For this, indicators of the organizational-institutional structure of formations, indicators of development and efficiency were positioned.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in proposed methodical approach to analysis of the institutional structure, socio-economic status, efficiency of development and outline of model perspective for entrepreneurship development in the agrarian sector of economy. It must use assessment indicators of entities' activity by levels and effects of their activities.

Practical significance. The methodical approach is expedient and creative to use as a basis for analysing the institutional structure and structural dynamics of agri-business effects in accordance with the existing practical priorities of statistical reporting of enterprises. Tabl.: 3. Refs.: 35.

Keywords: institutionalism; institutional methodology; indicators; institutions; agrarian enterprises; agricultural sector; methodical provisions.

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych – doctor of economic sciences, professor, academic secretary, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Malik Mykola Yosypovych – doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк А.Г., Малик Н.И. Институциональный анализ развития предпринимательства в аграрном секторе экономики: методический аспект

Цель статьи – усовершенствовать методические положения оценки структуры и развития предпринимательства в аграрном секторе экономики, рассмотрев возможности и целесообразность использования методологии институционализма.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы институционального и экономического анализа, а также синтезированные междисциплинарные подходы к отработке методологии индикативных критериев характеристики значений эффектов развития предприятий по результативным факторам структуризации динамики хозяйствования; системный подход для определения критериев индикативного позиционирования институциональной структуры хозяйственных формирований по приоритетам оценок экономической, социальной результативности и прогноза возможных институциональных эффектов; абстрактно-логический метод для структурирования и классификации индикаторов институциональной структуры хозяйственных (предпринимательских) формирований и определение направлений индикативного анализа.

Результаты исследования. Представлены обоснования целесообразности применения методологии институционализма для анализа структуры и разработки комплексных и специфических индикаторов оценки состояния развития предпринимательства в аграрном секторе, основ формирования и определения перспективы функционирования предприятий по институциональной структуре их позиционирования с учётом институционального статуса, размеров, социально-экономических результатов и т.д. Для этого позиционированы индикаторы организационно-институциональной структуры формирований, индикаторы развития и эффективности и т.д.

Элементы научной новизны. Предложен методический подход к осуществлению анализа институциональной структуры, социально-экономического состояния, эффективности развития и определения модельной перспективы развития предпринимательства в аграрном секторе экономики с помощью индикаторов оценки деятельности хозяйств по уровням и эффектами их деятельности.

Практическая значимость. Методический подход целесообразно применять в качестве базы анализа институциональной структуры и структурной динамики эффектов хозяйствования в аграрном секторе, в соответствии с имеющимися практическими приоритетами статистической отчетности предприятий. Табл.: 3. Библиогр.: 35.

Ключевые слова: институционализм; институциональная методология; индикаторы; институции; аграрные предприятия; аграрный сектор; методические положения.

Шпикуляк Александр Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, учёный секретарь, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Малик Николай Иосифович – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019 р.

Фахове рецензування: 09.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпикуляк О. Г., Малик М. Й. Институциональный анализ розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73 – 82.

* * *